

УДК 336.02

Чудовець В.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОГО КОНТРОЛЮ

© Чудовець В.В.

У статті досліджено актуальні питання класифікації економічного контролю. Автор на основі критичного аналізу спеціальної економічної літератури та власного бачення проблеми уточнює види економічного контролю.

Ключові слова: економічний контроль, класифікація контролю, види та форми економічного контролю.

In the article investigational pressing questions of classification of economic control. An author on the basis of walkthrough of the special economic literature and own vision of problem specifies the types of economic control.

Key words: economic control, classification of control, kinds and forms of economic control.

В статье исследовано актуальные вопросы классификации экономического контроля. Автор на основе критического анализа специальной экономической литературы и собственного видения проблемы уточняет виды экономического контроля.

Ключевые слова: экономический контроль, классификация контроля, виды и форма экономического контроля.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Економічний контроль є невід'ємною частиною системи менеджменту будь-якого суб'єкта господарювання, що забезпечує його ефективну роботу. Практична реалізація контролю залежить від належним чином розроблених теоретичних основ. Так, наприклад, класифікація видів економічного контролю багато в чому визначає його організаційні принципи та методику проведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема класифікації видів економічного контролю була об'єктом дослідження багатьох відомих науковців, серед яких: Белов М.Г., Білуха М.Т., Калюга Є.В., Крамаровський Л.М., Кужельний М.В.,

Нападовська Л.В., Суйнц В.П., Хом'як Р.Л. та інші. Незважаючи на це, існує об'єктивна необхідність уточнення окремих класифікаційних ознак та видів контролю.

Цілі статті. Метою дослідження є вдосконалення існуючої класифікації видів економічного контролю як передумови для створення раціональної та ефективної методики його проведення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогодні існує проблема відсутності чіткого розмежування поняття “види” і “форми” контролю. Досить часто зустрічаємо різне розуміння вченими цих категорій, як наслідок, іде підміна форм видами і навпаки.

Так, наприклад, Штейнман М.Я. [11, с.14] за часом проведення наводить такі види контролю, як попередній, поточний (оперативний) і наступний, Білуха М.Т. [3, с.22], Романів Е.М., Хом'як Р.Л., Мороз А.С. [5, с.10] за періодичністю здійснення – попередній, оперативний (поточний), заключний (ретроспективний). Натомість за цією ж класифікаційною ознакою (в залежності від часу проведення контролю) Белов М.Г. [2, с.19] та Кужельний М.В. [7, с.10] виділяють форми контролю: попередній, поточний, наступний.

Так само за інформаційним забезпеченням Білуха М.Т. [3, с.24], Романів Е.М., Хом'як Р.Л., Мороз А.С. [5, с.10] подають документальний та фактичний види економічного контролю. В той же час Белов М.Г. [2, с.21], Крамаровський Л.М. [6, с.21], Кужельний М.В. [7, с.10] наводять форми контролю – документальний та фактичний.

На наш погляд, невизначена ситуація, пов'язана з розмежуванням форм і видів економічного контролю, викликана, перш за все близьким смисловим навантаженням цих слів в українській мові. Через це виникає різне розуміння в теорії економічного контролю цих двох понять, як наслідок – науковці будують між ними різну ієрархічну взаємозалежність і співвідношення.

Так одна група авторів [2, 6] ставлять на перше місце види економічного контролю і класифікують їх за суб'єктами здійснення, а форми контролю на – на друге. Виділення різних форм економічного контролю проводять в залежності від ознаки, закладеної в основу того чи іншого методологічного підходу (час проведення, джерела

контрольних даних, способи і прийоми здійснення контролю тощо). Характерною тут є думка Белова М.Г., який вважає, що “види економічного контролю представляють відповідні сукупності його органів, які відрізняються ареалом дії та особливостями формування” [2, с.17], а “форма здійснення економічного контролю характеризує методологічні аспекти і означає техніку його проведення” [2, с.19].

Представники іншої групи вчених [3, 4, 5], навпаки, за суб’єктами проведення виділяють не види, а організаційні форми економічного контролю, до яких відносять: державний, муніципальний, незалежний, контроль власника [3, 5]; зовнішній (державний, приватний), внутрішній (відомчий (галузевий), контроль власника) [4]. Разом з цим Калюга Є.В. вважає розподіл контролю на його види не первинним, а вторинним етапом класифікації контролю. При цьому посилається на точку зору неназваних авторів, що “вид контролю” – це підпорядковане поняття, що входить до складу іншого, більш загального поняття [4, с.62].

Крім наведених вище, існує ще й третій альтернативний напрямок визначення форм і видів контролю. До нього можна віднести авторів, які подають лише види економічного контролю як Штейнман М.Я. [11] або лише його форми, як Кужельний М.В. [7]. Схожими тут є погляди Нападовської Л.В., яка наводить широку класифікацію видів контролю, при цьому вказує на наявність лише єдиної форми контролю – перевірки [8, с.61-71].

Повністю погоджуючись з класичною філософською тезою про те, що істина народжується в дискусії, на нашу думку, науковцям варто прийти до спільного знаменника у розмежуванні і тлумаченні форм та видів контролю. Задля уникнення принципових розбіжностей, на основі дослідження літератури та власного бачення означеної проблеми, пропонуємо запровадити єдину класифікацію економічного контролю за його видами. В основу такого поділу покласти, крім інших, і класифікаційні ознаки за організаційними формами та формами здійснення економічного контролю.

Одним із головних критеріїв, за якими варто класифікувати види економічного контролю є його суб’єкти. Особливості діяльності, повноваження, завдання та функції тих чи інших органів, що проводять контроль зумовлюють виникнення специфічних його видів або іншими словами організаційних форм контролю. Звідси можемо виділити такі види економічного контролю за суб’єктами

здійснення (або організаційними формами): державний, муніципальний, громадський, незалежний та контроль власника, який, в свою чергу, включає внутрішньосистемний та внутрішньогосподарський контроль.

Оскільки, згідно із законодавством України обов'язки з організації і здійснення внутрішньогосподарського контролю покладено на керівника підприємства та на головного бухгалтера, даний вид контролю ще називають бухгалтерським [8, с.26]. Саме поняття внутрішньогосподарського бухгалтерського контролю ще раніше запропонував використовувати Белобжецький І.А. [1, с.45] по відношенню до інвентаризації. Крім того, зарубіжні вчені Хонгрэн Ч.Т. та Фостер Дж. зазначають, що “внутрішній контроль – це комплекс бухгалтерського управлінського контролю, який допомагає забезпечити відповідність рішень, прийнятих в організації, з реалізацією їх на практиці” [10, с.398].

В залежності від джерел контрольних даних доцільно виділити документальний, фактичний та змішаний види економічного контролю.

Документальним називається контроль, який здійснюється з метою встановлення законності, правомірності та доцільності господарських операцій і управлінських рішень на основі перевірки документальних носіїв економічної інформації (первинних документів та реєстрів обліку, фінансової, статистичної, оперативнотехнічної, внутрішньої та інших форм звітності, планів, завдань, кошторисів, розпорядчих та інших документів).

В свою чергу, під фактичним контролем розуміють перевірку реального кількісного та якісного стану об'єкта, що перевіряється шляхом перевірки його в натурі (обстеження, огляд, обмір, перерахунок, зважування, лабораторний аналіз, експертиза та інше).

Разом з тим через відсутність всього обсягу необхідної інформації фактичний контроль не може бути повністю самодостатнім. Наприклад, будь-яка інвентаризація цінностей чи контрольний обмір виконаних робіт обов'язково закінчується порівнянням фактичних даних з обліковими.

Саме тому комплексний і всебічний контроль за господарською діяльністю підприємства неможливий без спільного використання документального і фактичного видів економічного контролю. Цілком зрозуміло, чому чимало вчених вказують на їх тісний взаємозв'язок і

взаємодоповнення [1, 2, 3, 5, 6].

При цьому виникають труднощі у визначенні приналежності конкретних методів до документального чи фактичного контролю. Для вирішення цієї проблеми Белобжецький І.А. пропонує при групуванні методичних прийомів виходити із переважаючого характеру їх використання [1, с.34]. Нападівська Л.В. взагалі називає поділ контролю на документальний та фактичний необґрунтованим, вважаючи, що така класифікація протиставляє ці два види контролю [8, с.64].

З метою усунення невизначеності стосовно поділу економічного контролю на документальний та фактичний, на наш погляд, варто виділити за такою класифікаційною ознакою як джерела контрольних даних ще один вид контролю – змішаний, який включатиме методи, що в однаковій мірі містять риси як документального, так і фактичного видів контролю. В даному питанні ми притримуємося думки професора Суйца В.П., який також виділяє метод змішаного контролю, що включає використання засобів і способів як документального, так і фактичного контролю [9, с.13].

При класифікації економічного контролю за часом проведення варто виокремити такі його види, як попередній, який здійснюється перед виконанням господарських операцій, поточний – в процесі їх виконання та наступний – після їх завершення. Такого підходу до класифікації контролю за цією ознакою притримується більшість авторів [2, 4, 7, 11].

Однак варто відзначити, що група науковців (Білуха М.Т. [3], Романів Е.М., Хом'як Р.Л., Мороз А.С. [5]) виділяють майже аналогічні види контролю: попередній, оперативний (поточний), заключний (ретроспективний), але за іншою класифікаційною ознакою – періодичністю здійснення. На наш погляд використання такого критерію поділу є необґрунтованим, оскільки періодичність означає здійснення тих чи інших дій через певні встановлені проміжки часу. А про певну закономірність стосовно періодичності проведення економічного контролю не йдеться. Та й самі ці автори, описуючи наведені ними види контролю фактично посилаються на час їх здійснення, а не періодичність.

На нашу думку, результати проведеного дослідження видів економічного контролю дозволяють виділити такі класифікаційні

ознаки його поділу, як:

- джерела контрольних даних;
- суб'єкти здійснення контролю (організаційні форми);
- час проведення контролю.

Запропоновану класифікацію можна подати у вигляді схеми, наведеної на рис. 1.

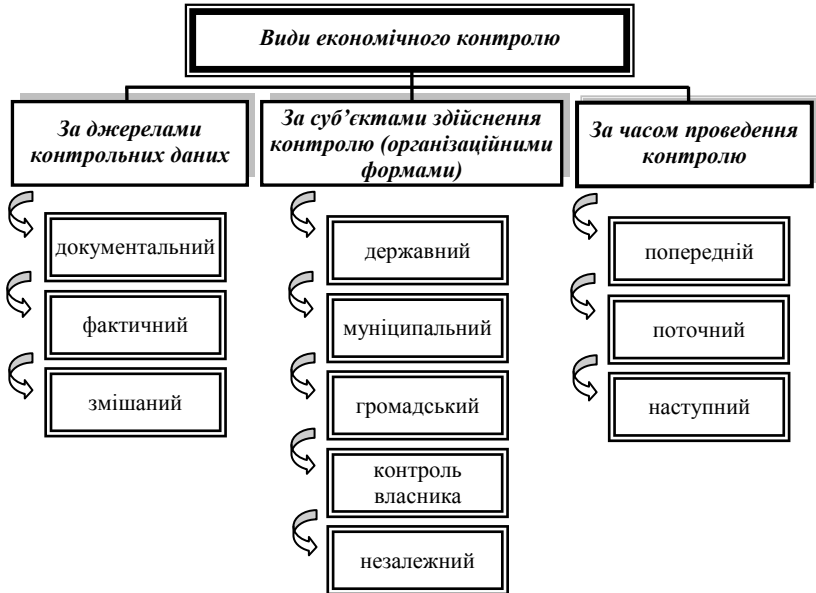

Рис. 1. Класифікація видів економічного контролю

Висновки. Взагалі, розвиток теорії економічного контролю шляхом уточнення його видів за означеними в статті класифікаційними ознаками сприяє підвищенню ефективності здійснення контрольного процесу в господарських одиницях та є передумовою подальшого удосконалення його організації і методики.

Список використаних джерел:

1. Белобжецкий И.А. Ревизия и контроль в промышленности: Учебное пособие для вузов по спец. „Ревизия и контроль” / И.А. Белобжецкий. – М.: Финансы и промышленность, 1987. – 294 с.

2. Белов Н.Г. Контроль и ревизия в сельском хозяйстве. 3-е изд., перераб. и доп. / Н.Г. Белов. – М.: Агропромиздат, 1988. – 320 с.
3. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту: Підручник / М.Т. Білуха. – К.: Вища школа, 1994. – 364 с.
4. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління / Є.В. Калюга. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
5. Контроль і ревізія: Навчальний посібник. Нормативно-практичні матеріали / Романів Е.М., Хом'як Р.Л., Мороз А.С. та ін. – Львів: Інтеллект-Захід, 2001. – 200 с.
6. Крамаровский Л.М. Ревизия и контроль: Учеб. для вузов по спец. „Бухгалтерский учёт и анализ хозяйственной деятельности”. – 4-е изд. перераб. и доп. / Л.М. Крамаровский. – М.: Финансы и статистика, 1988. – 299 с.
7. Кужельный Н.В. Бухгалтерский учёт и его контрольные функции / Н.В. Кужельный. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 143 с.
8. Нападовська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: Монографія / Л.В. Нападовська. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224 с.
9. Суйнц В.П. Внутрипроизводственный контроль / В.П. Суйц. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 127 с.
10. Хонгрэн Ч.Т. Бухгалтерский учёт: управленческий аспект / Ч.Т. Хонгрэн, Дж. Фостер. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 416 с.
11. Штейнман М.Я. Внутрихозяйственный контроль на сельскохозяйственных предприятиях / М.Я. Штейнман, П.И. Гайдуцкий. – М.: Агропромиздат, 1990. – 143 с.